

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Шквир Оксани Леонідівни

«Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дослідження Шквир Оксани Леонідівни присвячене проблемі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень, розв'язанню низки суперечностей, виявлених у процесі її визначення за результатами опрацювання теорії і методики професійної освіти майбутніх учителів початкових класів, вивчення стану діяльності вищих педагогічних навчальних закладів у форматі заявленої проблеми.

У *вступі* представлено взаємозалежні і взаємозумовлені методологічні характеристики дослідження; вказано на зв'язок обраної проблеми з темами вищих педагогічних навчальних закладів, на базі яких було проведено педагогічний експеримент; зазначено номери державної реєстрації теми дослідження, представлено інформацію про результати наукового пошуку та відомості про їх апробацію, обсяг і структуру дослідження.

Виявлення проблеми і формулювання теми дослідження передбачало обґрунтування його актуальності, яке вміщує аргументи щодо необхідності й доцільності її обрання й вивчення, наведено емпіричні результати, позиції, точки зору вчених і практиків, які займалися суголосною науковою тематикою. У контексті нового соціального замовлення на якісну ступеневу підготовку майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень дисертантом зафіксовано прогалини в науковому педагогічному знанні і недоліки щодо його практичного використання.

Об'єкт і предмет дослідження як пріоритетні категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове.

Мета дослідження, яку дисертантом сформульовано з урахуванням виявлених суперечностей, проблеми, предмета й об'єкта досліджуваної проблеми, відображає спрямованість наукового пошуку на отримання й експериментальну перевірку нових знань. Вісім дослідницьких завдань, що її конкретизують, спрямовуються на виявлення сутності і структури об'єкта дослідження, розкриття спобів його перетворення, розроблення методологічного інструментарію і практичних рекомендацій, формують уявлення про те, що треба було зробити досліднику для її досягнення.

Загальна гіпотеза дослідження, зміст якої конкретизовано в низці часткових припущень, задовільняє такі методологічні вимоги, як логічна простота і несуперечливість, ймовірність, широта застосування, концептуальність, наукова новизна і верифікація.

Зауважимо, на основі визначення зазначених вище методологічних характеристик дослідження з дотриманням жорстко регламентованих правил і

приписів, а відтак – і його логічної структури, дисертантом було отримано вихідні дані і завершено перший етап дослідження

Другий етап дослідження присвячено розв'язанню комплексу завдань, що передбачало визначення його стратегії і теоретико-методологічних засад з дотриманням вимог щодо відбору і реалізації адекватних обраній стратегії засобів методологічного аналізу – наукових підходів, методів дослідження та понятійно-категоріального апарату.

Головними параметрами оцінювання результатів виконаної роботи є його наукова новизна, теоретичне і практичне значення.

Відповідно до пропозицій ДАК України опис наукової новизни одержаних результатів дисертантом класифіковано за такими рівнями, як: перетворення «вперше одержано»; конкретизація «уточнено»; доповнення «подальшого розвитку дістали». Критерій наукової новизни (теоретичної і практичної) характеризує змістову сторону результатів дослідження, відображає нові положення і практичні рекомендації, які не були зафіксовані в педагогічній науці і практиці.

Теоретичне значення дослідження є інтегральною характеристикою його впливу на розвиток педагогічної науки, зокрема на розвиток її ідей, концепцій, теорій, положень, принципів тощо. Критерій теоретичного значення отриманих результатів формує чітке уявлення про сутність і закономірності досліджуваних педагогічних явищ і процесів, які безпосередньо пов'язані з науковою новизною, рівнем сформованості теоретичних положень, концептуальністю і доказовістю сформульованих висновків.

Критерії практичного значення отриманих результатів визначають зміни, досягнуті за допомогою двох способів упровадження наукових результатів у процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності, а саме: безпосереднього, коли отримані результати адресувалися науково-педагогічним працівникам, майбутнім учителям початкової школи, учителям; опосередкованого, коли результати включалися в педагогічну теорію і, як її складник, впливали на практику.

Результати дослідження викладено в 5-ти розділах дисертації.

У першому розділі – «Ступенева підготовка майбутнього вчителя початкових класів як об'єкт дослідження» – за результатами вивчення наукової літератури, законодавчих і нормативних документів про освіту

– здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів; аналіз ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи в країнах далекого (США, Англія, Шотландія, Франція, Німеччина, Японія) і ближнього зарубіжжя (Росія, Польща);

– з'ясовано, що серед стратегічних завдань реформування вищої педагогічної освіти пріоритетним є перехід до гнучкої динамічної ступеневої системи підготовки фахівців початкової школи;

– встановлено чотири етапи розвитку ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів та з'ясовано їх особливості;

– *уточнено*, що в нашій країні історично склалися дві моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів: на базі неповної та повної загальної середньої освіти;

– *охарактеризовано* спільні риси ступеневої підготовки майбутніх учителів за кордоном: двоступеневість («бакалавр», «магістр»); наступність і перспективність освітніх програм, їх інтеграцію; основні типи вищих педагогічних закладів освіти (коледж, університет);

– *обґрунтовано* методологічні підходи до вивчення проблеми ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

У другому розділі – «Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень» –

– *проаналізовано* базові поняття дослідження, творчий доробок вітчизняних і зарубіжних учених щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті досліджуваної проблеми;

– на основі опрацювання психолого-педагогічної літератури, законодавства і нормативних документів *окреслено* специфіку дослідницької діяльності вчителя початкових класів, її мету, завдання, форми і значення; а на основі вивчення зарубіжного досвіду щодо підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень – такі її спільні риси, як практична спрямованість підготовки, індивідуалізація навчання, вироблення у студентів власної позиції, розвиток мобільності, творчості та критичності мислення, умінь встановлювати партнерські стосунки в колективі, опора на екзистенційний досвід студентів;

– *з'ясовано*:

➤ ступенева підготовка майбутніх учителів – це цілісна система послідовних, взаємодоповнюючих етапів здобуття вищої педагогічної освіти, кожен з яких є логічним продовженням попереднього і вирізняється метою, завданнями, змістом, методичним забезпеченням, присудженням відповідного ступеня вищої освіти та забезпечує неперервний загальнокультурний і професійно-особистісний розвиток майбутнього вчителя, можливість його подальшого навчання, переходу до нової якості підготовки;

➤ шляхи підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень, зокрема такі, як: розвиток у студентів потреби в самостійній дослідницькій діяльності та педагогічного мислення; формування системи дослідницьких знань і вмінь у контексті загальної професійної підготовки; організація аудиторної та позааудиторної науково-дослідної роботи.

З позицій системного і компетентнісного підходів *доведено*:

➤ ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень – це спеціально організований освітній процес, що спрямовується на формування у майбутніх учителів початкових класів необхідного рівня готовності до цього виду діяльності;

➤ дослідницькі знання й уміння слугують діяльнісно-рольовими характеристиками вчителя-дослідника, дослідницькі якості й педагогічне мислення – особистісними характеристиками;

– виявлено, що показником якості підготовки майбутніх учителів початкових класів є їхня готовність до проведення педагогічних досліджень, яка в дослідженні тлумачиться як інтегральне особистісне утворення, професійна здатність до дослідницької педагогічної діяльності, що включає ціннісно-мотиваційний (потреба в пошуковій діяльності, дослідницький інтерес), когнітивний (дослідницькі знання, педагогічне мислення) та операційно-діяльнісний (дослідницькі вміння) компоненти, що забезпечують ефективність розв'язання на науковій основі навчально-виховних проблем у початковій школі і саморозвиток у майбутній професійній діяльності;

– розроблено професіограму вчителя-дослідника початкової школи;

– визначено низку методів, які уможливають розвиток творчих здібностей кожної особистості, її здатності до індивідуальної й колективної наукової праці, оволодіння нею дослідницькими знаннями й уміннями: підготовка портфоліо, створення проектів, мікрОВикладання, пропедевтичне ознайомлення студентів з технікою дослідницької роботи, творчі роботи у формі есе, метод кейсів, постановка проблемних питань; основні дослідницькі якості, знання й уміння, якими має володіти вчитель початкових класів;

– уточнено сутність дослідницької функції вчителя початкових класів, яка полягає в його самостійній пошуково-творчій діяльності, що здійснюється шляхом використання методів педагогічного дослідження з метою створення сприятливих умов для розвитку й саморозвитку учня і вдосконалення освітнього процесу в початковій школі;

– конкретизовано професіограму вчителя-дослідника початкової школи шляхом доповнення головними кваліфікаційними характеристиками (особистісними та діяльнісно-рольовими).

У третьому розділі – «Концептуальні положення ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень» – розроблено

➤ концепцію ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, теоретичні положення якої становлять концептуальні засади досліджуваного феномену. Це такі, як: підготовка до дослідницької діяльності входить у загальний контекст формування цілісної структури професійної діяльності вчителя початкових класів; поетапний професійно-особистісний розвиток майбутніх фахівців відповідно до рівнів вищої освіти (початковий, бакалаврський, магістерський); результатом професійної підготовки студентів упродовж навчання в закладі вищої освіти на кожному рівні є готовність до проведення педагогічних досліджень; блоки ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень: цільовий, концептуальний, ціннісно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний і результативний;

➤ структурно-компонентну модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, яка в дослідженні розглядається як комплекс взаємопов'язаних компонентів педагогічного процесу на кожному рівні вищої освіти, що забезпечує формування у студентів готовності до проведення педагогічних досліджень;

➤ педагогічні умови, що забезпечують функціонування системи ступеневої підготовки та ефективного формування компонентів готовності до проведення педагогічних досліджень (стимулювання мотивації навчання та активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів; організація навчання через дослідження; оптимальне поєднання репродуктивної і творчої діяльності; інтеграція індивідуальних і колективних форм діяльності);

– *проаналізовано* сучасний стан ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи в обраному напрямі та *виявлено* її недоліки (неповною мірою сформоване у студентів мотиваційне ставлення до дослідницької діяльності, неусвідомлена важливість розвитку системи дослідницьких знань і вмінь; недостатня увага приділяється стимулюванню науково-дослідної роботи студентів; переважають репродуктивні форми і методи навчання);

– *з'ясовано*, що основною причиною труднощів є відсутність у молодого вчителя педагогічного досвіду, а також недостатній рівень сформованості готовності до проведення педагогічних досліджень ще на етапі професійно-педагогічної підготовки; вчителі початкової школи в процесі дослідницької діяльності відчують значні труднощі під час аналізу й узагальнення власного досвіду роботи, теоретичного обґрунтування педагогічних знахідок, прогнозування труднощів і результатів навчально-виховної роботи, проектування змін з метою вдосконалення освітнього процесу, використання інноваційних технологій навчання й виховання;

– *визначено* критерії і показники готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень. До кожного компонента готовності (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний) виокремлено критерії, за якими здійснювалося дослідження. Критеріальну базу склали три групи: особистісно-мотиваційні (емоційний, перспективний, інтелектуальний); когнітивно-дослідницькі (сформованість дослідницьких знань і педагогічного мислення); діяльнісно-творчі (сформованість дослідницьких умінь). На основі розроблених критеріїв виокремлено репродуктивний, конструктивний і творчий рівні готовності студентів до проведення педагогічних досліджень.

У четвертому розділі – «Науково-методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень» –

– *розкрито* особливості оволодіння компонентами готовності майбутнього вчителя початкових класів до проведення педагогічних досліджень;

– *охарактеризовано* особистісно орієнтовані педагогічні технології, що характеризуються гуманістичною спрямованістю на творчий розвиток особистості (інтерактивні, проектні та технології проблемного навчання); концепцію продуктивного навчання (І. Бом, Дж. Шнайдер), провідною ідеєю якої є виведення навчальної діяльності студентів у зовнішню професійну шляхом організації творчих майстерень;

– *окреслено* специфіку організації науково-дослідної роботи студентів і педагогічної практики; тематику курсових і дипломних робіт, інструктивні

матеріали для написання курсових і дипломних робіт у системі ступеневої освіти;

- *визначено* головні завдання, принципи і напрями науково-дослідної роботи студентів;

- *розроблено* навчально-методичне забезпечення ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, використання якого сприяло уникненню дублювання змісту і методів підготовки, забезпечило ефективність ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень; завдання для навчально-дослідної роботи студентів; систему різнорівневих дослідницьких завдань з кожного виду практики;

- *виявлено* значний потенціал включеного до навчального плану авторського курсу «Методика педагогічних досліджень у початковій школі». У процесі вивчення курсу було створено оптимальні умови для інтеграції професійних знань, що забезпечило вдосконалення дослідницьких дій та основних методів педагогічного дослідження.

У п'ятому розділі – «Експериментальна перевірка теоретичних і методичних засад ступеневої підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень у початковій школі» –

- *визначено* мету, обсяг, очікуваний результат педагогічного експерименту та з'ясовано умови його перебігу.

- *викладено* програму й етапи упровадження концептуальної моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів;

- *упроваджено* модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень [(результати формульованого етапу педагогічного експерименту свідчать про ефективність моделі і педагогічних умов: в експериментальній групі творчого і конструктивного рівнів досягли 79,5 % (233 студенти), репродуктивного – 20,5 % (60 студентів); у контрольних групах творчого і конструктивного рівнів досягли – 68,7 % (204 студенти), репродуктивного – 31,3 % (93 студенти)];

- проаналізовані й узагальнені результати експериментальної роботи *співставлено* з теоретичними;

- *обґрунтовано* варіативні моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень: професійно-практичну (на базі дев'яти класів) і професійно-теоретичну (на базі одинадцяти класів);

- *доведено*, що професійно-практична модель характеризується більш високим рівнем сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності;

- *окреслено* прогностичні напрями досліджуваної проблеми.

Логічним завершенням дослідження є обґрунтовані відповідно до сформульованих завдань ***висновки***. Вони вміщують нові знання, практичні поради і рекомендації, які доповнюють теорію і методику професійної освіти майбутніх учителів початкових класів, та прогностичні напрями подальшого вивчення досліджуваної проблеми.

Список використаних джерел вміщує перелік опрацьованих літературних і рукописних джерел, посібників, довідкових матеріалів, популярних брошур, ресурсів Інтернет тощо.

Основний зміст дисертації доповнюють **додатки** – допоміжний матеріал (інструкції, методики, тести, анкети, таблиці, ілюстрації), що застосовувався дисертантом у процесі проведення педагогічного експерименту.

Структура і зміст автореферату препарує дослідницьку думку Оксани Леонідівни і свідчить про вміння проілюструвати свій внесок у розвиток педагогічної науки і практики.

Отже, виконане дослідження, функціональним призначенням якого є ознайомлення педагогічної громадськості з новими знаннями, отриманими за результатами вивчення досліджуваної проблеми, є науковим і дисертаційним.

Його методологічний рівень характеризується мірою відповідності основним вимогам ДАК України, згідно з якими дисертантом використано такі аспекти методології педагогіки, як розуміння природи наукового знання, його законів і властивостей; визначено стратегію дослідження; обрано і реалізовано тактичні засоби методологічного аналізу; опрацьовано понятійно-категоріальний апарат дослідження; висвітлено результати аналізу досліджуваної проблеми; здійснено опис і систематизацію достатнього масиву фактів, що розкривають сутнісні ознаки досліджуваного феномену; проведено педагогічний експеримент; результати дослідження сформульовано й оформлено у формі теоретичних положень і практичних рекомендацій, які раніше не були відомі та зафіксовані в педагогічній науці і практиці; достовірність і вірогідність отриманих результатів підкріплено аналізом досліджуваних педагогічних явищ і процесів, методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій, застосуванням комплексу методів і засобів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, кількісним та якісним аналізом експериментального матеріалу, репрезентативністю вибірки.

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження Шквир Оксани Леонідівни в цілому, вважаємо за необхідне висловити **такі зауваження й побажання**:

1. Позитивно оцінюючи визначені дисертантом етапи розвитку ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів зауважимо, що другий етап (початковий – 1917-1990 рр.), порівняно з іншими, – досить тривалий за терміном. У цей проміжок часу можна було б виділити два періоди: 1917-1955 рр. і 1956-1990 рр., керуючись тим, що з 1956 р. в педінститутах створювали спеціальні факультети для підготовки вчителів початкових класів.

2. У підрозділі 1.1. «Ретроспективний аналіз розвитку ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів у вітчизняній педагогіці» доцільно було б на кожному з етапів розвитку ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи конкретизувати форми науково-дослідної роботи студентів.

3. В авторському визначенні поняття «готовність майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень» особистісний компонент не отримав належного вираження.

4. У четвертому розділі «Науково-методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень» бажано було б чіткіше представити зміст, форми, методи і технології науково-дослідної роботи відповідно до варіативних моделей ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень.

5. Навчально-методичне забезпечення ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень бажано було б розробити і для варіативних моделей ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень.

У контексті заявленого вважаємо за доцільне наголосити на тому, що ці зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки дослідження, яке є результатом успішного здійснення дисертантом цілісного наукового аналізу проблеми ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень та раціонального поєднання результатів педагогічної теорії і практики.

Отже, все означене вище дозволяє стверджувати, що **дисертація Шквир Оксани Леонідівни «Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень»** за актуальністю, змістом, обсягом, якістю оформлення, повнотою викладу та новизною основних результатів задовольняє вимогам, що висувуються до докторських дисертацій, а його автор, досягнувши необхідного рівня наукової кваліфікації, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент

Л. А. Онищук
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу інновацій та стратегій розвитку
Інституту педагогіки НАПН України